

Таміла ЯЦЕНКО,

orcid.org/0000-0002-6121-7495

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України
(Київ, Україна) *tamilakod@ukr.net*

МІЖМИСТЕЦЬКА ВЗАЄМОДІЯ У ШКІЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ОСВІТІ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається питання ефективної реалізації принципу міжмистецької взаємодії у системі сучасної шкільної літературної освіти. Акцентується, що такий підхід до вивчення творів української літератури сприятиме поглибленню в учнів 10–11 класів уміння зіставляти специфіку розкриття літературної теми (чи образу) в різних видах мистецтва; формуватиме розуміння ролі української літератури у світовому культурному контекстах; удосконалюватиме вміння аналізувати та інтерпретувати літературні твори у взаємодії з різними творами мистецтва; сприятиме підвищенню рівня культурної компетентності учнів старших класів. Коротко схарактеризовано публікації дослідників з означеної проблеми. Стверджується, що ефективному розв'язанню проблеми реалізації міжмистецької взаємодії у процесі вивчення української літератури в 10–11 класах сприятиме якісно підготовлене інноваційне навчально-програмове забезпечення. Наголошується, що концепція чинних підручників української літератури для 10 й 11 класів, підготовлених авторським колективом Інституту педагогіки, ґрунтується на реалізації принципу міжмистецької взаємодії у процесі вивчення літературного твору, який розглядається як мистецьке явище, тому передбачає врахування його естетичної сутності, подається крізь призму ключових ідей певного художнього напрямку, стильової течії, які художньо втілюють сформовану у свідомості письменника концепцію світу й людини конкретної історично-культурної доби. Розкрито дидактико-методичний потенціал підручників української літератури для 10 й 11 класів як дієвих чинників розвитку культурної компетентності учнів-читачів. Охарактеризовано настанови програми літературного спецкурсу «Шедеври модернізму: вивчення української і зарубіжної літератури в мистецькому контексті» щодо реалізації принципу міжмистецької взаємодії у процесі вивчення літератури в умовах профільного навчання.

Ключові слова: українська література, шкільний підручник, міжмистецька взаємодія, культурна компетентність учнів.

Tamila YATSENKO,

orcid.org/0000-0002-6121-7495

Doctor of Pedagogical Science, Senior Research Fellow,
Chief Researcher Department of Ukrainian Language and Literature
of Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) *tamilakod@ukr.net*

INTER-ART INTERACTION IN SCHOOL LITERARY EDUCATION: A PRACTICAL ASPECT

The article deals with the issue of effective implementation of the principle of inter-artistic interaction in the system of modern school literary education. It is emphasized that this approach to the study of works of Ukrainian literature will contribute to deepening the ability of students to compare the specifics of disclosure of a literary theme (or figure) in different types of art; will form an understanding of the role of Ukrainian literature in world cultural contexts; improve the ability to analyze and interpret literary works in interaction with various works of art; will increase the level of cultural competence of high school students. The publications of the researchers on this problem are briefly characterized. It is argued that the effective solution of innovative curriculum will contribute to the effective solution of the problem of realization of inter-artistic interaction in the process of studying Ukrainian literature in grades 10–11. It is emphasized that the concept of current textbooks of Ukrainian literature for grades 10 and 11, prepared by the author team of the Institute of Pedagogy is based on the implementation of the principle of inter-artistic interaction in the process of studying a literary work, which is considered as an artistic phenomenon, and thus involves taking into account its nature artistic direction, stylistic trends that artistically embody the conception of the world and man of a particular historical and cultural artifact formed in the mind of the writer both. Didactic and methodological potential of Ukrainian literature textbooks for grades 10 and 11 as effective factors for the development of the cultural competence of student readers is revealed. The guidelines of the program of the literary special course “Masterpieces of Modernism: Studying Ukrainian and Foreign Literature in an Artistic Context” are characterized by regarding the implementation of the principle of inter-artistic interaction in the process of studying literature in the context of profile study.

Key words: Ukrainian literature, inter-art interaction, school textbook, optional courses, students' cultural competence.

Постановка проблеми. Компетентнісна спрямованість сучасної шкільної літературної освіти зумовлює необхідність такої організації навчальної діяльності на уроках української літератури в старших класах, що ефективно сприятиме формуванню компетентного учня-читача, розвитку його культурної компетентності. Тому одним із завдань якісного шкільного навчання української літератури є реалізація принципу міжмистецької взаємодії у процесі опрацювання літературного твору.

Художня література як компонент світової культури знаходиться в постійній і складній взаємодії з іншими видами мистецтва, тому саме такий інтегрований підхід до вивчення творів української літератури сприятиме поглибленню в учнів 10–11 класів уміння зіставляти специфіку розкриття літературної теми, художнього образу тощо у різних видах мистецтва; формуватиме розуміння ролі української літератури у світовому культурному контексті; удосконалюватиме вміння аналізувати та інтерпретувати літературні твори у взаємодії з різними творами мистецтва; розвиватиме здатність усвідомлювати соціокультурну значущість художньої літератури, уміння набувати досвіду емоційних переживань, виявляти ціннісне ставлення до різних видів мистецтва.

Ефективному розв'язанню проблеми реалізації міжмистецької взаємодії у процесі вивчення української літератури в 10–11 класах сприятиме якісно підготовлене інноваційне навчально-програмове забезпечення.

Аналіз досліджень. Міжмистецькі взаємозв'язки завжди були в центрі уваги дослідників у галузі методики навчання літератури в закладах загальної середньої освіти. Так, у дослідженнях О. Бандури (1984) акцентовано на важливості предметної інтеграції у процесі навчання української літератури як педагогічному варіанті зв'язків між різними видами мистецтв. У працях Н. Волошиної (2002) порушено проблему естетичного виховання учнів засобами взаємодії різних мистецтв. Публікації С. Жили (2004) присвячені питанню визначенню міжмистецьких зв'язків у процесі навчання української літератури. В. Гладишевим (2008) розглянуто використання культурологічного контексту у процесі аналізу художнього твору на уроках зарубіжної літератури. Л. Сімакова (2012) розкриває ціннісні складники культурологічного підходу у процесі вивчення світової літератури. У публікаціях З. Шевченко (2012) розглянуто загальнокультурний контекст вивчення української літератури на заняттях курсів за вибором на етапі допрофільної підготовки. У роботах О. Покатілової (2013) розкрито специ-

фіку культурологічного аналізу художнього твору на уроках літератури.

Мета статті – розкрити дидактико-методичний потенціал сучасного навчально-методичного забезпечення шкільного курсу української літератури в 10–11 класах щодо реалізації принципу міжмистецької взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Формування в учнів читацьких інтерпретаційних умінь аналізу літературного твору засобами різних видів мистецтва – це «процес цілісного сприймання та осмислення твору, який передбачає встановлення міжмистецьких зв'язків як у його змісті, так і в контексті світового та національного літературного процесу, художньої культури певної доби, а також усвідомлення їх як діалогу митця зі світом, читача з митцем, а через нього – з іншою культурою, з іншим буттям» (Яценко, 2012: 18).

Ефективним засобом реалізації міжмистецької взаємодії у шкільному навчанні української літератури у старших класах є чинні підручники української літератури (рівень стандарту) для 10 й 11 класів, підготовлені авторським колективом Інституту педагогіки НАПН України (Українська література (рівень стандарту), 2018; Українська література (рівень стандарту), 2019). Концепція цих навчальних книг ґрунтується на вивченні літературного твору як тексту культури, що здійснюється шляхом прочитання смислів, образів, символів тексту, через які відбувається діалог з автором твору, осягнення картини його художнього світу. У процесі такого діалогу учень осмислює цінності культури конкретного історичного періоду та певного історичного типу свідомості, що відображає автор твору. На прикладі життя і творчості українських письменників досліджуються взаємовпливи художньої літератури, живопису, музики, театру та інших видів мистецтва.

Розвитку культурної компетентності учнів сприяє навчальний матеріал таких рубрик: «Культурно-мистецький контекст», «Читацьке дозвілля», «Читацький самоконтроль», «Ваші читацькі проекти», а також методичний апарат до них.

У рубриці «Культурно-мистецький контекст» оптимально подано пізнавальну й доступну для учнів 10–11 класів інформацію про світові та українські культурні надбання (репродукції художніх полотен, фото скульптурних, архітектурних пам'яток, естетичний аналіз художніх полотен і музичних творів тощо), що допомагає глибокому осмисленню ідейно-художнього змісту літературного твору, вдосконаленню вмінь

проводити мистецькі паралелі у процесі його вивчення та формуванню розуміння української літератури як невід'ємного компонента світового мистецтва. Змістове наповнення цієї рубрики засвідчує фаховий підхід авторів підручника до презентації навчального матеріалу, що є найбільш придатним для проведення міжмистецьких паралелей. Наприклад, вивчаючи в 10 класі творчість В. Стефаніка, учні ознайомлюються із явищем експресіонізму у світовому мистецтві, мають можливість прослідкувати його характерні ознаки в живописі В. Ван Гога, Е. Мунка, В. Кандінського. Після прочитання новели «Камінний хрест» учням запропоновано завдання на виявлення співзвучності між експресіоністичними творами українського письменника В. Стефаніка та норвезького художника Е. Мунка.

Система запитання й завдання до рубрики «Культурно-мистецький контекст» спрямовує десятикласників на порівняння мистецьких шедеврів (наприклад, рекомендується прослухати «Ноктюрн» М. Лисенка та назвати його неоромантичні ознаки; порівняти прийоми створення символістського твору мистецтва в ліриці українського поета М. Вороного та в живописі литовського художника М. Чюрльоніса тощо); визначення міжлітературних зв'язків у контексті світового літературного процесу (наприклад, запропоновано порівняти п'єси І. Карпенка-Карого «Мартин Боруля» та Ж.-Б. Мольєра «Міщанин-шляхтич», висловити власні враження від сприйнятого). Методичний апарат орієнтує учнів на творчо-пошукову діяльність (наприклад, необхідно в парі чи у групі підготувати опис однієї з картин українських художників М. Пимоненка та В. Орловського в контексті естетики реалізму; знайти інформацію про використання творчості І. Франка в сучасному мистецтві (музика, графіка, театр) і написати свої коментарі; дібрати аудіозапис композицій Л. ван Бетховена для музичного супроводу виразного читання вибраних епізодів із новели В. Стефаніка «Кам'яний хрест»).

Принцип міжмистецької взаємодії реалізовано в рубриці «Читацьке дозвілля», де запропоновано завдання на поглиблення розуміння учнями синтезу різних видів мистецтва. Наприклад: «Перегляньте фільм режисера Л. Осики за мотивами новели «Камінний хрест» та підготуйте повідомлення «Екранізація експресіоністичного твору»; «Відвідайте інтернетсайти світових картинних галерей. Зробіть добір репродукцій символістських творів живопису для візуалізації мультимедійного супроводу виразного читання лірики М. Вороного» тощо.

Розглядаючи в підручнику «Українська література (рівень стандарту). 11 клас» національну літературу й мистецтво ХХ – початку ХХІ ст. як форму синхронного буття і спілкування людей цієї історико-культурної доби, його автори пропонують навчальний матеріал, який орієнтує учнів і вчителя на організацію різних форм діалогу, одним із яких є діалог культур (Українська література (рівень стандарту), 2019).

Кожен тематичний блок цієї навчальної книги (відповідно до тематично-хронологічного принципу вивчення української літератури в 10–11 класах) розпочинається коротким оглядом про розвиток української літератури певного історичного періоду в контексті тенденцій національної культури означеного часу. Наприклад, під час опрацювання навчальних тем «Розстріляне відродження» та «Літературний авангард», які презентують розгляд української літератури 20-х рр. ХХ ст., подано пізнавальну інформацію про стильове розмаїття українського мистецтва цієї історико-культурної доби. Зокрема, акцентується на творчості українських художників М. Бурачека, О. Богомазова, М. Бойчука, Д. Бурлюка, К. Малевича, А. Малевича, М. Жука, О. Екстера, В. і Ф. Кричевських, що була позначена впливом новітніх малярських тенденцій; українських композиторів-модерністів Б. Лятошинського та М. Вериківського, особливостях розвитку українського модерного театру і кіномистецтва (творчість Л. Курбаса, О. Довженка). Цей матеріал культурологічного спрямування сприятиме збагаченню знань учнів 11 класу знаннями про національні культурні явища 20-х рр. ХХ ст. і поглибленню їхніх умінь зіставляти специфіку вияву авангардних тенденцій у різних видах мистецтва, зокрема й в авангардистських творах поета-футуриста М. Семенка.

Реалізацію принципу діалогу мистецтв у процесі опрацювання тематичного блоку «Воєнне лихоліття» забезпечує навчальний матеріал про суспільно-політичні події 40-х рр. ХХ ст., які зумовили розвиток української літератури. Учням пропонується дати стисло характеристику українського письменства воєнного лихоліття та перших післявоєнних років і презентувати у класі коротке повідомлення про розвиток українського мистецтва тих часів. Така організація навчальної діяльності школярів сприятиме увиразненню мистецької взаємодії у процесі вивчення літератури означеного періоду.

На підвищення рівня культурної компетентності учнів 11 класу орієнтує матеріал рубрики «Культурно-мистецький контекст». Наприклад, для створення в уяві старшокласників художнього

образу історико-культурного періоду 20–30-х рр. ХХ ст. стисло, але змістовно подано інформацію про митців-авангардистів у царині образотворчого мистецтва: О. Богомазова, К. Малевича, Г. Нарбута, О. Екстер, О. Архипенка. Візуалізації вивченого сприяє ілюстративний матеріал, зокрема репродукції картин і скульптур.

Методичний апарат до цієї рубрики, що включає запитання й завдання репродуктивного та творчого характеру, передбачає апелювання до рівня культурного й читацького досвіду старшокласників, а також сприяє вдосконаленню їхніх умінь самостійної діяльності. Наприклад: «Стисло схарактеризуйте розвиток українського мистецтва 1920-х рр. Назвіть його видатних представників. Твори яких українських митців цього періоду ви знаєте, а з творчістю котрих хотіли б ознайомитися?»; «Перегляньте репродукції картин українських художників-авангардистів. Творчість кого з них вам найбільше імпонує? Чому? Підготуйте віртуальну екскурсію «У мистецькій галереї українських художників перших десятиліть ХХ ст.».

Розвитку культурної компетентності учнів 11 класу сприяють завдання пізнавально-пошукового характеру, презентовані в рубриці «Ваші читацькі проекти». Так, у процесі вивчення творчості поета Є. Плужника, твори якого сповнені елегантними мотивами, учням запропоновано підготувати відеоекскурсію «Осінь у картинах українських художників перших десятиріч ХХ ст.», а для поетичного супроводу презентації полотен живопису рекомендовано укласти добірку лірики Є. Плужника, В. Свідзинського та інших українських поетів цього періоду, які відтворюють красу осінньої природи.

Широкі можливості для реалізації принципу міжмистецької взаємодії мають літературні курси за вибором, зокрема літературний спецкурс «Шедєври модернізму: вивчення української і зарубіжної літератури в мистецькому контексті», що має гриф МОН України «Схвалено для використання в закладах загальної середньої освіти» (Яценко, Тригуб, 2018). Знанневий компонент програмової рубрики «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів» передбачає набуття учнями знань про модернізм як мистецько-літературне явище кінця ХІХ – початку ХХ ст. і вплив світоглядних теорій на його послідовне утвердження; розуміння характерних ознак різних художніх напрямів і стилєвих течій модернізму, своєрідності українського модернізму; оволодіння інформацією про видатних західноєвропейських та українських митців-модерністів та їхні визначні твори. Діяльнісний компонент – орієнтує на розвиток в учнів 10–11 класів умінь аналізувати й інтерпретувати літературні та інші мистецькі твори в контексті стилєвої естетики модернізму, а емоційно-ціннісний – на усвідомлення учнями високої художньої значущості творів модернізму. У рубриці «Мистецький контекст» презентовано яскраві зразки світових мистецьких шедеврів доби модернізму, розгляд яких посилює цілісне осмислення учнями кожної навчальної теми літературного спецкурсу.

Висновки. Реалізація принципу міжмистецької взаємодії в системі шкільної літературної освіти зумовлює активні пошуки його результативних чинників, одним із яких є підготовка якісного програмово-навчального забезпечення як ефективного засобу формування сучасного компетентного учня-читача, розвитку його культурної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / авт. А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко та ін. Київ: Пед. думка, 2018. 192 с.
2. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти / авт. А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко та ін. Київ: Орion, 2019. 240 с.
3. Яценко Т., Тригуб І. Шедєври модернізму: вивчення української і зарубіжної літератури у мистецькому контексті: програма спецкурсу. Тернопіль: Підручники і посібники, 2018. 68 с.
4. Яценко Т., Шевченко З. Художня література в контексті світової культури: метод. посіб. Київ: Пед. думка, 2012. 136 с.

REFERENCES

1. Fasolia, A. M., Yatsenko, T. O., Ulishchenko, V. V., Biychuk, H. L., Tymenko, V. M. (2018). *Ukrainska literatura (riven standartu). Pidruchnyk. dlia 10 kl. zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Ukrainian literature (standart level). Textbook for 10th grades. General secondary education institutions]. Kyiv: Ped. Dumka [in Ukrainian].
2. Fasolia, A. M., Yatsenko, T. O., Ulishchenko, V. V., Biychuk, H. L., Tymenko, V. M. (2019). *Ukrainska literatura (riven standartu). Pidruchnyk dlia 11 kl. zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Ukrainian literature (standart level). Textbook for 11th grades. General secondary education institutions]. Kyiv: Orion [in Ukrainian].
3. Yatsenko, T. O., Tryhub, I. A. (2018). *Shedevry modernizmu: vyvchennya ukrayinskoyi i zarubizhnoyi literatury u mystetskomu konteksti* [Masterpieces of modernism: the study of artistic context in Ukrainian and foreign literature]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
4. Yatsenko, T. O., Shevchenko, Z. O. (2012). *Khudozhnya literatura v konteksti svitovoyi kultury* [Fiction in the context of world culture]. Kyiv: Ped. Dumka [in Ukrainian].